

MĂRTURII ETNOGRAFICE DESPRE DIMITRIE GUSTI ȘI ȘCOALA SOCIOLOGICĂ DE LA BUCUREȘTI (VRANCEA, 2002)*

Marin CONSTANTIN**

Abstract

The paper refers to the memories of Toma Rapa and Ion Cuchiur, two peasants from Năruja and Nerej villages, respectively, in Vrancea County, Romania. Toma Rapa and Ion Cuchiur were interviewed in 2002, given their presence within the research campaigns of the Sociological School that Professor Dimitrie Gusti had coordinated in interwar Romania. Important information is thus offered on D. Gusti's personality among Romanian peasants, as well as on what could be called the „civilizing work” that the Romanian school of rural sociology developed in the 1930s Vrancea. Alongside D. Gusti, the names of two other great Romanian scholars – sociologist Henri H. Stahl and physical anthropologist Francisc J. Rainer – are also evoked in the accounts of T. Rapa and I. Cuchiur.

Keywords: Nereju, ethnographic narrativity, Sociological school of București.

Cuvinte-cheie: Nereju, narativitate etnografică, Școala sociologică de la București.

În perioada septembrie 2002-iunie 2003 am întreprins o anchetă de teren în mai multe zone etnografice din România (Maramureș, Mărginimea Sibiului, Olenia, Vrancea și Tulcea) cu scopul de a studia munca meșteșugarilor țărani în ambianța atelierelor lor sătești. Rezultatele cercetării amintite au fost făcute cunoscute în câteva publicații românești și străine¹.

În Vrancea am întâlnit cu acest prilej doi localnici a căror vârstă înaintată mi-a îngăduit înregistrarea unor mărturii directe (și inedite) despre

* Acest text este un rezultat al proiectului nostru de cercetare *Oral History Interviews with Professor Paul Henri Stahl and his Informants among the Folk Artisans in Romania*, susținut de Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research (New York), prin Historical Archives Program, grant no. 43/2002.

** Institutul de Antropologie „Francisc Rainer” al Academiei Române, București – România.

¹ Marin Constantin, *From Socialism to Market Economy: The Folk Artisans and Their Work. A Field Research in Five Regions of Romania*, in „Southeastern Europe”, București, nr. 30, 2003, p. 75-107; Paul H. Stahl, Marin Constantin, *Meșterii țărani români*, București, Editura Tritonic, 2004; Marin Constantin, *Procesul de învățare în munca meșteșugarilor țărani*, în „Paideea”, București, nr. 4, 2004, p. 20-24.

personalitatea lui Dimitrie Gusti și despre Școala sociologică de la București. Narațiunile interlocutorilor noștri – Toma Rapa din Năruja (83 de ani în anul 2002) și Ion Cuchiur din Nereju (80 de ani tot în 2002) – privesc campania din satul Nereju din 1927, precum și campania de „revizitare” a aceluiași sat, condusă de Henri H. Stahl, din 1938².

După cum se știe, satul Nereju a reprezentat un cadru etnografic de referință pentru Școala gustiană, din cel puțin două motive: 1) Nereju a făcut obiectul celei mai extinse monografii interdisciplinare scrise de membrii Școlii³ și 2) organizarea devălmașă a sătenilor din Nereju (reconstituită în teren pe baza tradiției orale și a documentelor istorice) este dovada empirică pentru evoluția satelor românești de-a lungul epocilor medievală și modernă, potrivit istoriei sociale a acestora examinată de Henri H. Stahl⁴.

Toma Rapa îl evocă pe Dimitrie Gusti drept un „mare profesor de civilizație europeană”, preocupat de „toate obiceiurile și lucrările” satelor românești, spre a „nu fi schimbate”. Cum sătenii erau suspicioși în fața investigațiilor științifice, Gusti a organizat niște „adunări și șezători la Căminul Cultural”, până ce tineretul local „s-a îmblânzit”. Apoi Gusti și studenții săi au reușit să „domesticească” și să „controleze” pe țărani „sălbatici” de la Nereju, prin studierea calității vieții acestora, în special alimentația lor. Dimitrie Gusti avea „un fel [afectuos] de a vorbi” cu bătrânii și, în general, era „foarte apropiat” de oameni.

Ion Cuchiur își amintește încă de... mustața lui Dimitrie Gusti și că acesta era „un om voinic”. Fascinat fiind de instrumentele medicale ale „doctorilor Natalița și Dimitrie” (din echipa monografică), el a ajutat studenții lui Gusti în mânăuirea sticlulelor cu „tinctură de iod” și „acid boric”, ca și a „foarfecii și pensei”. Dimitrie Gusti i-a propus lui Ion Cuchiur, ca și unei fete din sat, colegă de-a lui, de a fi întreținuți și educați pe cheltuiala „Majestății Sale Carol al II-lea” (susținătorul campaniilor sociologice); părinții nu i-au permis însă copilului Cuchiur

² Marin Constantin, *Meșteșugarii țărani și atelierile lor de creație. O anchetă de teren în cinci regiuni din România*. Collection „Sociétés Européennes” (coordonator: Paul H. Stahl), Paris-București, 2004, p. 61-66, 77-81.

³ Henri H. Stahl (coordonator), *Nerej, un village d'une région archaïque*, vol. I-III, București, Institutul Social Român, 1939.

⁴ Idem, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I-III, București, Editura Academiei Române, 1958, 1959 și 1965. Pentru o retrospectivă biografică recentă asupra Școlii românești interbelice de sociologie rurală condusă de Dimitrie Gusti, a se vedea Marin Constantin, *Paul H. Stahl despre Școala sociologică de la București*, în „Sociologie românească”, București, nr. 2, 2004, p. 42-57.

să plece. Profesorul Gusti avea „niște cuvinte plăcute și convingătoare”. El i-a sfătuit pe țărani cum să planteze pomi fructiferi, să cultive corespunzător pământul („să se are din toamnă, că dă recolte mai bogate!”), dar și să facă un cimitir pentru animale.

Sociologii au fost, de asemenea, implicați (ca nași!) în căsătoria localnicilor concubini, ca și în munca de igienizare a vieții țărănești. La fel ca și Dimitrie Gusti, Henri H. Stahl avea niște „cuvinte plăcute” față de țărani. În sfârșit, Ion Cuchiur își amintește moartea bio-antropologului Francisc Rainer (în 1944), atunci când „au venit rușii peste noi”. În momentul interviului nostru, țăranul Ion Cuchiur păstra încă un „dicționar enciclopedic”, tipărit în 1972, cu o fotografie a Profesorului Dimitrie Gusti.

TOMA RAPA (Năruja)

Marin Constantin: Domnule Rapa, ce ne puteți spune despre Profesorul Dimitrie Gusti?

Toma Rapa: *Dimitrie Gusti a fost un mare, mare profesor de civilizație europeană, cum să zic. El avea nevoie de satul românesc, de vatra satului românesc, obiceiurile, datinile, hora, de toate obiceiurile, toate lucrările satului respectiv. Ca să nu fie schimbate, de tot felul... azi într-un fel, mâine într-altul... Uite, acum lipsește din mijlocul satului, hora satului...*

Toma Rapa (foto Marin Constantin, noiembrie 2002)

M.C.: L-ați cunoscut îndeaproape pe Profesorul Dimitrie Gusti?

T.R.: *Dar cum?! Aveam niște chestii acolo, la Nereju, și el – săracul... – era cu studenții lui. Și ce s-a întâmplat? Sătenii, acolo, erau foarte... Nu prea vroiau să facă legătură, nu prea vroiau să facă nimic, până când [Gusti] a făcut niște adunări la Căminul Cultural. A făcut niște șezători, niște chestii, până când s-a împlânzit tineretul, de-a intrat în legătură cu studenții. Ei, și-a fost o treabă foarte importantă...*

M.C.: Cum lucra Profesorul Gusti cu studenții prin satele Vrancei?

T.R.: *Era acolo, la Nereju, ultimul sat, din marginea Nerejului, așa, unde credeam că erau un fel de oameni cam sălbatici... El [Gusti] i-a domesticit, pe toată lumea aceea, i-a controlat, i-a adus la un numitor comun... Adică ce a făcut el cu ei? S-a interesat de viața lor, cum trăiesc, ce mănâncă, situația care e... Într-un an de zile, o familie nu mânca un kilogram de zahăr, erau multe lucruri ce nu le aveau... Era prin 1936-37, înainte de al doilea război mondial.*

M.C.: Cum vorbea Profesorul Gusti cu țăranii? Vă mai aduceți aminte?

T.R.: *Mi-aduc aminte, că el avea un fel de a spune la bătrâni, „Maică, ce faci?...”, cutare, uite, așa, era apropiat tare de oameni, foarte apropiat de oameni...*

ION CUCHIUR (Nereju)

Marin Constantin: Domnule Cuchiur, l-ați cunoscut cândva pe Dimitrie Gusti...

Ion Cuchiur: *Asta se petrecea înainte de război, între anii 1930 și '40, atunci... Nu pot să vă spun exact în ce an au fost echipele studențești, cu Dimitrie Gusti... Da, avea o mustață aicea, era un om voinic! El era conducătorul echipelor studențești. Ajutorul dumnealui era Henri [H.] Stahl.*

M.C.: Îl mai țineți minte și pe Henri H. Stahl?

I.C.: *Da! Am avut un accident aici, m-am înțepat cu un cui și s-a infectat, m-am dus la ei [la studenții echipei monografice] și mi-au făcut o incizie... Iar dintre studenții în Medicină am cunoscut pe doctorița Natalița, așa o chema, și pe studentul în Medicină Dimitrie. Așa! Și în timp ce ei mă pansau pe mine, zice „Măi, ce vrei tu să te faci?” (eu eram la școală), „Ce vrei să te faci în viață?” „Domnule doctor, eu vreau să mă fac... sanitar, zic, dar nu știu cum să fac, am mai vorbit eu cu un farmacist...” „Măi, zice, uite ce este, mai vino colea la noi, să ne dai o mână de ajutor!” „Ce-aș putea?!” (eu când vedeam un*

instrument d'ăsta nichelat numai să mă lase să-l ating, așa aveam o bucurie extraordinară!). Zice: „Măi, să ne dai sticluța cu tinctură de iod, cu acid boric, apă oxigenată, foarfeca de colo, pensa aia de dincolo...” „Bine, dom'le!” Așa am și făcut. Și Dimitrie Gusti ce-a făcut în timpul ăsta, că Domnia sa a stat vreo trei luni de zile, mi se pare, aici... Că a venit în sat și mai înainte, prin '28, nu știu când, dar eram mic, nu eram eu la școală atunci... Aveam vreo șase ani.

Ion Cuchiur (foto Marin Constantin, noiembrie 2002)

A făcut Căminul Cultural, cel vechi, dar numele de „Dimitrie Gusti” l-au dat acestuia [Căminului] nou, știți... Este și astăzi acolo [căminul cel vechi]. Și ce mi-a propus mie medicul ăsta și cu Dimitrie Gusti: „Măi băiete, zice, noi avem ordin de la Majestate...” Era Carol al II-lea atunci, conducea țara, căci Carol al II-lea a fost detronat la

5 septembrie în '40, dar eu vorbesc acum între '30 și '40, [când] cu Dimitrie Gusti. Așa, ca să nu le încurc! Și-au zis ei: „Uite, avem ordin de la Majestate să luăm un băiat și o fată! Să-i întrețină Fundația Regală în mod gratuit!” Și au fost, mi-au spus că au căutat în catalogul școlii, și au zis că dintre băieții cei mai buni și fete – pe fată, au găsit-o pe una, Sârbu Măriuța – și din băieții au găsit că eu am notele cele mai bune, Cuchiur Ion. „Ei, spuneți părinților voștri că vreau să vă iau și să vă ducem să vă întrețină Majestatea, regele, în mod gratuit! Nu vă trebuie decât un rând de haine pe voi!” Mă duc acasă și eu, se duce și fata, de unde n-a vrut să audă nici maică-sa de asta, nici tatăl meu! N-au vrut să mă lase nici într-un chip!... L-a mai chemat pe tata de câteva ori, a stat de vorbă cu el, nu, n-a vrut, n-a cedat, pentru că așa era mentalitatea la noi atunci: băieții de școală, era dat așa... Erau Costică Macovei, unii... doi-trei, mai bogați, preotul, învățătorul, nu știu mai care, alți oameni nu dădeau copiii la școală chiar de-aveau talent. Și-atunci, ce-am zis: m-am ambiționat, și le-am zis: „Nu vreți să mă lăsați acuma, ei, când voi ajunge la 18 ani, eu tot plec! Tot plec!” Și-am plecat, cum v-am spus, voluntar!

M.C.: Cum era Profesorul Gusti, cum vorbea cu oamenii, cum conducea echipele studențești?

I.C.: Domnule, avea niște cuvinte plăcute și, cum să spun eu, erau și convingătoare! Când vorbea el cu țărani noștri de-aici, dom'le... parcă mergeau la inimă vorbele lui! Și ce sfaturi... Dădea sfaturi bune, așa, îi învăța cum să planteze pomi fructiferi... Mi-aduc aminte că la pod, colo, la pârâul Pinului, unde s-au făcut niște case acum, [Dimitrie Gusti] a făcut cimitir, să se îngroape animale, vaci, cai ce mureau; era cimitir acolo (dumneata nu l-ai apucat), era cimitir de animale, domnule! Ei, și [Dimitrie Gusti] da sfaturi d'astea așa: cum să se lucreze pământul, să se are din toamnă, că dă recolte mai bogate, lucruri d'astea, așa... Domnul Stahl a scris și o monografie și trei cărți... în trei volume, în limba franceză, se numeau „Nerejul, un sat dintr-o regiune arhaică”, așa, tradus în românește... Când au plecat să vedeți ce-au făcut ei, au plecat, s-au pregătit (ei locuiau în școala aia veche, unde e Căminul, aproape de primărie, pe-acolo)... Domnule, ce să vedeți: eu m-am dus acolo la ei, am început să plâng... „Măi, cum să te luăm, zice, că dacă n-ai consimțământul părinților... Tu ești minor, nu se poate să te luăm!” Domnule, și când au pus în căruțe bagajul lor, acolo, eu m-am tăvălit în pulberea drumului și-am țipat, am răcnit!... Mă rog, au plecat... Atunci, ce-am făcut: părinții nu m-au lăsat nici să mă duc în armată voluntar. Era moș Mănăilă, secretarul de la noi se numea Mănăilă. Dom'le, ce-am

făcut: l-am îmbătat într-o noapte pe moș Mănăilă (că-i plăcea băutura!), mi-a făcut el consimțământul părinților, asta a făcut! Dar mă dusesem cu farmacistul de la „10 Dorobanți” și mă pusese în legătură cu un căpitan, cu domnul căpitan Teodorescu, așa îl chema, era burtos, așa, și mi-a spus ăla ce act îmi trebuie, și-atât. Cu moș Mănăilă! Celelalte le făcusem eu, n-aveam [consimțământul] de la părinți. Și zice: „Măi, când o pleca contingentul '41, atunci pleci și tu!” Mi-am pregătit cufărul, nu era valiză – un cufăr rotund, așa – și când au văzut părinții mei că eu chiar plec în ziua aia... C-a mai venit Ștefan al lui Mitrea pe la mine, „Hai, Ionică, mergem?...”, măi... ce să vezi, dom'le: când au văzut părinții că eu într-adevăr plec cu cufărul ăla în spate, au început să plângă, părinții! Am început și eu să plâng! A scos tata 500 de lei din buzunar – 500 de lei era cam un costum de haine, așa –, și-am plecat, le-am sărutat mâna, m-au dus la regiment; de Paști, au venit cu cozonac la mine, și – v-am spus – după Paști, în '41, am plecat...

M.C.: Mai povestești-mi câte ceva despre felul în care lucrau Dimitrie Gusti, Henri H. Stahl... Cum întrebau ei oamenii, ce-i întrebau, ce doreau să afle? Mai țineți minte?...

I.C.: Eu vă spun ceea ce știu! Ei au făcut multe lucruri bine, dar eu fiind copil – ce am auzit și de la ei și ce mai vorbea și lumea [despre] ce a discutat cu ei – Ce i-a întrebat el? În primul rând, erau cam multe familii... 20-30 de familii..., care nu erau cununați, domnule, trăiau în concubinaj. Ei [Gusti și Stahl] au făcut asta: „Măi, este Dumnezeu care ne pedepsește dacă trăim în felul ăsta, așa... Cununați-vă și voi!” Și i-au cununat ei! Au dat ei o mână de ajutor, au mai găsit ei nași din ăștia, și i-au cununat pe toți, i-au făcut... i-au încreștinat, cum s-ar zice, și au încheiat căsătoriile astea. Partea religioasă. Da, eu cred că au fost în jur de 30 de familii, cam așa cred.

M.C.: Ce vă mai aduceți aminte despre Profesorul Stahl?

I.C.: Dom'le, nu-mi aduc aminte cam ce statură avea, dar ăsta [Gusti] știu că avea o mustață mare, așa, groasă! Stahl nu știu, nu-mi aduc aminte cum era, dar știu că tot niște cuvinte plăcute avea și ăsta... Dom'le, felul în care vorbea el, te făcea să... Oamenii [din Nereju], cum să zic, în comparație cu acuma, erau mai primitivi, dar mai recunoscători, mai respectuoși, față de un om bătrân, de un om învățat, față de ce e la ora actuală... e un dezastru! Deci [sociologii] nu știau cum să vorbească mai plăcut cu ei, asta era atunci.

M.C.: L-ați cunoscut și pe Francisc Rainer?

I.C.: Nu, nu-mi aduc aminte, dar... a fost și el aici?

M.C.: A fost, era medic. Și credeam că, fiind „sanitar”, l-ați cunoscut...

I.C.: *Nu l-am cunoscut, dar era un medic renumit... Medicul pe care l-am avut la regiment, la un batalion de fortificații, după ce-am venit de pe front, avea un mare respect pentru Profesorul Rainer. Și când i-am spus că-n luna lui august am citit în ziar la Focșani (mă trimiseseră după medicamente, de la batalionul de fortificații), și când i-am spus că am văzut în ziar că Profesorul Rainer a murit... „Cum mă, zice, n-ai cumpărat ziarul?!” „Păi... n-am cumpărat!” „Mă, zice, să fi dat 100 de lei, că-ți dădeam eu mă, tu știi cine-i ăla?...” Păi... unde era să mă duc înapoi să cumpăr ziarul?!*

M.C.: A murit în 1944...

I.C.: *'44! Tocmai, în '44, atunci când au venit rușii peste noi... '44, da! Exact, așa este!*

M.C.: Când l-ați văzut ultima dată pe Profesorul Gusti? Când a venit ultima dată aici?

I.C.: *Păi... ultima dată a fost... cred că-n '36-'37... Nu pot să vă spun precis. Dar a fost în timpul ăla când au plecat ei de-aici. De atunci eu nu l-am mai văzut.*

M.C.: După război n-a mai venit?

I.C.: *După război, nu... Nu cred că a mai venit.*

M.C.: Nici Profesorul Stahl?

I.C.: *Nici dânsul! Eu personal nu-mi amintesc. Patru ani am fost în război, ce-o mai fi fost, nu mai știu... Da' am „Micul dicționar enciclopedic”, tipărit în '72, îl am fotografiat și pe Gusti; pe Stahl nu-l am.*

Interesul narațiunilor lui Toma Rapa și Ion Cuchiur constă mai ales în rememorarea a ceea ce se poate numi „munca civilizatoare” a Școlii sociologice de la București printre țărani din România. După cum se știe, o asemenea muncă nu era una întâmplătoare, ci însăși expresia programului aplicativ al Școlii: „Nu numai diagnosticul situației satelor și propuneri pentru măsurile de luat la sate, ci și un nou tip de administrator și de specialist român și o nouă tehnică de lucru la sate și cu satul”⁵.

⁵ Dimitrie Gusti, *Știința realității sociale*, București, Editura Paideea, 1999, p. 87.